

HƯƠNG BÀI - CÂY TRỒNG THÍCH HỢP CHO VÙNG GÒ ĐỒI TỈNH QUẢNG BÌNH

TS. TRẦN THẾ HÙNG

Trường Đại học Quảng Bình

1. Đặt vấn đề

Cây Hương bài có tên khoa học là *Dianella ensifolia* DC., hay còn được gọi là cây rế hương hoặc huệ rừng. Hương bài là cây lâm sản ngoài gỗ, mọc tự nhiên ở nhiều vùng đồi núi từ bắc đến nam. Hương bài là loại cây thân thảo, có chiều cao từ 40-50cm, lá mọc so le, có bẹ lá ôm lấy thân, hai bên thân hình nan quạt trông giống như chiếc quạt, lá có hình mũi mác, màu xanh lá mạ; quả mọng khi chín có màu tím sẫm hay màu xanh đen (cây hương bài có đặc điểm hình thái gần giống với cây rế quạt - xạ can - dùng làm dược liệu). Cây hương bài là cây ưa sáng, nhưng cũng có khả năng chịu bóng, nên vừa trồng được ngoài nắng và cả trong bóng râm nơi có tán che thưa. Cây thích hợp với nhiều loại đất, không ưa đất úng nước, đất bí chặt và có khả năng chịu hạn rất tốt. Rế hương bài là nguyên liệu làm nhang thấp vào dịp lễ, tết, có mùi thơm đặc trưng, ngày càng được ưa chuộng trên thị trường.

Có ba phương pháp nhân giống là tách cây, giâm hom và gieo hạt, tuy nhiên trong thực tế hiện nay người dân chủ yếu thực hiện nhân giống bằng tách cây. Về phương thức trồng, có hai phương thức trồng là: Trồng thuần loài hoặc trồng xen dưới tán cây rừng, cây ăn quả để tăng hiệu quả sử dụng đất, giữ ẩm và chống xói mòn rất tốt. Cây hương bài dễ trồng, dễ chăm sóc và ít sâu bệnh gây hại nên người trồng hầu như không sử dụng thuốc bảo vệ thực vật, có tác dụng bảo vệ sức khỏe cho người dân và môi trường. Cách thu hoạch, bảo quản rế hương bài cũng đơn giản. Sau trồng 12 đến 14 tháng có thể thu hoạch. Trường hợp giá thành thấp, chưa có thị trường tiêu thụ thì có thể để năm sau thu hoạch cũng được. Cách thu

hoạch có thể dùng máy cày lật gốc hoặc dùng cuốc, thuổng thọc quanh gốc cây rồi nhổ toàn bộ rễ, đập sạch đất, rửa sạch rồi dùng dao sắc cắt sát gốc chừa lại một đoạn thân khoảng 3-5cm, phơi khô cho vào bao tải để nơi thoáng mát, khô ráo. Một hecta có thể thu 3,5-4,5 tấn rế khô, với giá thành hiện nay vào khoảng 40.000 đến 50.000đ/kg. Như vậy, 01ha cho thu nhập từ 140 triệu đến hơn 200 triệu đồng sau một chu kỳ khai thác.

Hiện nay, trước nhu cầu sử dụng nhang sạch, có mùi thơm tự nhiên, không hóa chất, đảm bảo sức khỏe thì sử dụng nguyên liệu làm nhang có nguồn gốc tự nhiên là đáp ứng thị hiếu của người tiêu dùng. Trong khi đó các nguyên liệu sử dụng làm nhang từ cây thân gỗ như: Dó trầm, bời lời, quế... có thời gian trên bốn năm mới có sản phẩm thu hoạch còn hương bài chỉ trồng khoảng 12-14 tháng là có sản phẩm thu hoạch, ngoài ra còn có thể tận dụng đất trồng dưới tán cây ăn trái, dưới tán cây rừng để trồng xen, góp phần tăng thu nhập trên một đơn vị diện tích. Tại Quảng Bình, mới chỉ có một số khu vực trồng cây hương bài trên diện tích nhỏ, nguyên liệu không đủ cung cấp cho các cơ sở xuất xuất nhang nên phải nhập nguyên liệu từ nơi khác và khai thác từ rừng mà không chú ý tái sinh, dẫn tới nguồn nguyên liệu cạn kiệt dần và không bền vững.

2. Nghiên cứu và trao đổi

Nghiên cứu thị trường nhang thấp cho thấy triển vọng hương nhang trong nước cũng như trên thế giới là rất lớn, đặc biệt việc lạm dụng hóa chất vào sản xuất nhang hiện nay dẫn đến nhu cầu sử dụng nhang có nguồn gốc từ thiên nhiên ngày càng tăng cao. Trên thế giới, những quốc gia theo Phật giáo sử dụng nhang nhiều

Hương bài - Cây thuốc lạ với nhiều công dụng quý

Ảnh: TL

nhất. Các nước khu vực Đông Á như Trung Quốc, Đài Loan hay các nước Đông Nam Á có nhu cầu sử dụng hương nhang ngày càng tăng. Bên cạnh đó, các nước phát triển cũng có nhu cầu sử dụng hương nhang có nguồn gốc hoàn toàn tự nhiên. Hiện nay, có nhiều thương hiệu hương nhang của Việt Nam xuất khẩu sang các quốc gia trên nhưng so với nhu cầu thị trường thế giới thì còn rất khiêm tốn. Ở thị trường trong nước, người dân ngày nay cũng rất quan tâm tới các sản phẩm có nguồn gốc tự nhiên nên nhiều thương hiệu nhang sạch luôn là lựa chọn của người tiêu dùng hiện nay. Do đó, nguồn nguyên liệu tự nhiên để sản xuất hương nhang trên thị trường luôn không đáp ứng đủ nhu cầu.

Tại khu vực Bắc Trung Bộ, cây hương bài đang phát triển mạnh mẽ ở Nghệ An. Nhiều huyện có diện tích trồng lớn như Quỳnh Lưu, Thanh Chương, Quỳnh Hợp, Quỳnh Châu... với diện tích lên đến hàng ngàn hecta. Hiệu quả kinh tế mang lại cao gấp 8-10 lần trồng keo. Nhiều hộ dân cho lợi nhuận trên 100 triệu

đồng/ha/năm. Tỉnh Nghệ An đã phát triển cây hương bài thành chuỗi chế biến tinh sâu từ quy hoạch phát triển vùng nguyên liệu, khu vực sản xuất chế tạo hương liệu, xây dựng các hệ thống phân phối sản phẩm đến các khu vực trên khắp cả nước và xuất khẩu. Nhờ vậy, Nghệ An đã có được vùng nguyên liệu lên đến hàng ngàn hecta, đặc biệt là tại các huyện miền núi cao, qua đó góp phần nâng cao thu nhập cho người dân, xóa đói, giảm nghèo, ổn định xã hội.

Quảng Bình có trên 85% diện tích đất thuộc khu vực gò đồi. Diện tích đất lớn nhưng hiệu quả sử dụng đất chưa cao. Các loại cây trồng chủ lực khu vực này bao gồm keo lai chu kỳ kinh doanh ngắn (4-5 năm), cao su và sắn cao sản. Hiệu quả kinh tế mang lại của các loại cây này chỉ dao động từ 5 triệu đến 20 triệu đồng/ha/năm. Nhiều khu vực trồng cao su người dân hầu như để không vì hiệu quả kinh tế không có. Một số loại cây trồng khác có giá trị kinh tế cao hơn nhưng vốn đầu tư cũng cao và khó mở rộng trên diện tích lớn vì đầu ra còn hạn chế và có thể gặp rủi ro về thiên tai, nhất là

bảo mạnh tại Quảng Bình. Vì vậy, cây hương bài cho thấy tiềm năng phát triển thành vùng nguyên liệu khi hiệu quả kinh tế cao hơn nhiều và nhu cầu thị trường ngày càng tăng.

Trước đây cây hương bài mọc khắp nơi trong rừng tự nhiên lẫn rừng trồng, đất đồi, núi thấp tại Quảng Bình nhưng ngày càng khan hiếm bởi nạn khai thác bừa bãi làm suy giảm đa dạng sinh học. Mô hình trồng cây hương bài của tỉnh đang còn manh mún và diện tích khiêm tốn. Có thể kể đến một số mô hình trồng hương bài như mô hình của Hội Liên hiệp Phụ nữ huyện Lệ Thủy phối hợp với Phòng Lao động - Thương binh và Xã hội huyện triển khai mô hình trồng cây hương bài cho 20 hộ là hội viên phụ nữ có hoàn cảnh khó khăn tại xã Thái Thủy tham gia, với diện tích trên 4ha. Mô hình trồng của Công ty Cổ phần Việt Trung, huyện Bố Trạch có diện tích 10ha được thực hiện cuối năm 2019. Sản phẩm của công ty được các đối tác tại Nghệ An ký hợp đồng bao tiêu và có thể mở rộng diện tích lên đến 500ha. Mô hình nhân giống và trồng cây Hương bài dưới tán rừng tại tỉnh Quảng Bình do Công ty TNHH sản xuất thương mại và dịch vụ Phú Mỹ Nhân thực hiện đầu năm 2019 với diện tích 1,3ha tại xã Liên Trạch. Mô hình thực hiện nhân giống thành công từ hom và hạt, tiến hành trồng thử nghiệm 40.000 cây giống dưới tán rừng cao su. Qua gần một năm trồng cho thấy kết quả sinh trưởng khả quan, tỷ lệ cây sống đạt trên 90%.

Việc phát triển mở rộng sản xuất cây Hương bài tại Quảng Bình chưa được chú trọng do một số nguyên nhân: Thói quen lâu nay vẫn thường xuyên khai thác từ tự nhiên, nguồn cây giống có giá thành cao và chưa sản xuất được tại chỗ, chuỗi chế biến các sản phẩm từ cây Hương bài chưa được chú ý phát triển tại Quảng Bình cùng với quy trình kỹ thuật trồng, chăm sóc, chế biến, bảo quản chưa có khiến người dân vùng gò đồi chưa mặn mà với cây trồng này. Do đó, mô hình nghiên cứu các biện pháp nhân giống và trồng

thử nghiệm dưới tán rừng do Công ty TNHH sản xuất thương mại và dịch vụ Phú Mỹ Nhân thực hiện hướng đến xây dựng trung tâm giống tại địa phương và bảo tồn nguồn gen loài cây lâm sản ngoài gỗ giá trị này. Với nguồn cây giống tại chỗ, giá thành hợp lý, quy trình kỹ thuật được phổ biến đến với người dân sẽ giúp cho cây Hương bài được nhân rộng tại vùng gò đồi tỉnh Quảng Bình.

Về cơ sở chế biến, tiêu thụ sản phẩm Hương bài có khắp nơi trên cả nước như Hà Nội, Hải Phòng, Nghệ An, Huế, TP Hồ Chí Minh, Bình Dương... Quảng Bình cũng có một số làng nghề sản xuất hương thấp như tại xã An Thủy, huyện Lệ Thủy; xã Đức Ninh, thành phố Đồng Hới; xã Thanh Trạch, huyện Bố Trạch... nhưng quy mô còn nhỏ lẻ. Mặc dù vậy, thu nhập từ các cơ sở sản xuất hương này rất ổn định và khá cao. Trung bình mỗi hộ thu nhập trên 100 triệu đồng/năm, cá biệt có nhiều hộ có thu nhập từ 200 đến 300 triệu đồng/năm. Ưu điểm của các cơ sở chế biến sản xuất hương nhang là quy trình công nghệ đơn giản, tận dụng được nhiều đối tượng lao động, giá thành máy móc rẻ, dễ thay thế và đặc biệt là sử dụng rất ít nước trong sản xuất, có rất ít chất thải ra ngoài nên có tác dụng bảo vệ môi trường bền vững khi phát triển vùng sản xuất hương liệu trên quy mô lớn.

Diện tích rừng và đất lâm nghiệp của tỉnh Quảng Bình trong quy hoạch 03 loại rừng là 641.574,79ha, bao gồm rừng đặc dụng 121.952,77ha; phòng hộ 176.553,66ha; sản xuất 343.068,36ha (Quyết định kiểm kê rừng số 3723/QĐ-UBND ngày 21/11/2016 của UBND tỉnh Quảng Bình) cho thấy tiềm năng phát triển các loài cây dưới tán rừng là rất lớn.

Ủy ban nhân dân tỉnh Quảng Bình đã ban hành Quyết định số 4246/QĐ-UBND ngày 30/10/2019 về việc phê duyệt Đề án phát triển vùng nguyên liệu gỗ rừng trồng gắn với trồng rừng gỗ lớn tỉnh Quảng Bình giai đoạn 2019 - 2025. Đề án phân đầu đến năm 2025 sẽ phát

triển ổn định vùng rừng trồng nguyên liệu với diện tích gần 100.932ha, trong đó ổn định diện tích rừng trồng cung cấp gỗ nhỏ và lâm sản ngoài gỗ hơn 84.722 ha, hình thành rừng kinh doanh gỗ lớn 16.210ha nhằm phục vụ nhu cầu gỗ lớn cho chế biến tinh sâu, diện tích rừng trồng gỗ lớn được cấp Chứng chỉ Quản lý rừng bền vững FSC đạt khoảng 7.000ha.

Mục tiêu của đề án cho thấy quyết tâm lớn của lãnh đạo tỉnh Quảng Bình trong việc thúc đẩy nâng cao hiệu quả sử dụng đất lâm nghiệp, tăng hiệu quả kinh tế, phục hồi, tái tạo rừng trồng gỗ lớn, bảo vệ môi trường rừng bền vững. Tuy nhiên, rừng trồng gỗ lớn là cây lâu năm, chu kỳ khai thác có thể kéo dài hàng chục năm nên cần có những cây trồng ngắn ngày xen canh vừa tận dụng được diện tích sử dụng đất lại tạo được thu nhập thường xuyên trong chu kỳ kinh doanh rừng trồng gỗ lớn. Qua gần một năm trồng thử nghiệm dưới tán rừng cao su cho thấy, cây Hương bài rất thích hợp để trồng dưới tán rừng.

Với tiềm năng thị trường lớn nhưng để cây Hương bài có thể phát triển thành vùng nguyên liệu bền vững trên đất gò đồi tỉnh Quảng Bình thì cần phải thực hiện một số giải pháp đồng bộ sau:

Các đơn vị quản lý nhà nước cần đưa cây Hương bài vào danh mục cây trồng hương liệu, được liệt kê thực hiện tái cơ cấu cây trồng vùng gò đồi và đề án trồng rừng gỗ lớn tại Quảng Bình để có chính sách hỗ trợ người dân trong việc chuyển đổi cây trồng và quy hoạch phát triển vùng trồng.

Xây dựng chuỗi liên kết 4 nhà, đặc biệt là

ký kết hợp tác với các đơn vị thu mua nguyên liệu để đảm bảo đầu ra cho người trồng.

Nghiên cứu toàn diện về cây Hương bài từ điều kiện lập địa thích hợp, kỹ thuật nhân giống, trồng, chăm sóc đến chế biến, bảo quản sản phẩm.

Tiếp tục thực hiện các chương trình khuyến nông, mô hình điểm để tuyên truyền, phổ biến nhân rộng mô hình.

Tiếp tục mở rộng các làng nghề sản xuất hương nhang hiện nay cũng như phát triển các làng nghề mới cùng với các chương trình khuyến công, xúc tiến thương mại cho sản phẩm các làng nghề nhằm xây dựng thành chuỗi các sản phẩm Hương bài hoàn thiện từ đầu vào đến đầu ra.

3. Kết luận

Hương bài là cây lâm sản ngoài gỗ, trước đây mọc tự nhiên tại khu vực gò đồi tỉnh Quảng Bình rất nhiều nhưng do khai thác bừa bãi nên ngày càng cạn kiệt.

Mô hình trồng Hương bài cho hiệu quả kinh tế cao, thích ứng tốt với biến đổi khí hậu, chống xói mòn, bảo vệ đất, bảo vệ môi trường.

Tại Quảng Bình mô hình trồng Hương bài chưa được nhân rộng do thiếu nguồn cung ứng giống, thiếu quy trình kỹ thuật, chưa được tuyên truyền phổ biến rộng rãi đến người dân.

Qua một số mô hình thử nghiệm cho thấy, vùng đất gò đồi Quảng Bình có tiềm năng cao để phát triển thành vùng nguyên liệu trồng cây Hương bài.

Cần có những giải pháp đồng bộ để phát triển chuỗi sản phẩm cây Hương bài tại tỉnh Quảng Bình ■

Tài liệu tham khảo:

1. <https://baomoi.com/quang-binh-trong-nhang-lai-38-trieu-dong-ha/c/30804549.epi>.
2. <http://tracuuduoclieu.vn/huong-bai.html>
3. <http://khuyennongbacgiang.com/bai-dang-171.html>
4. <http://nghean24h.vn/lam-giau-tu-cay-huong-bai-tren-manh-dat-kho-can-a589703.html>
5. <http://khoahocphattrien.vn/Dia-phuong/quang-binh-mo-hinh-nhan-giong-va-trong-cay-huong-bai-duoi-tan-rung/2019083111277956p1c937.htm>